

Иван Недев¹

ЗА РАЗГРАНИЧАВАНЕТО НА СКАЗУЕМНОТО ИМЕ ОТ СКАЗУЕМНОТО ОПРЕДЕЛЕНИЕ

Ivan Nedev

ON DISTINGUISHING BETWEEN THE PREDICATIVE AND THE SUBJECT COMPLEMENT

In this article we review the current concepts of the Compound Nominal Predicate and the combinations of the Verbal Predicate and the Subject Complement. There are several aspects that need further investigation. We suggest that the combinations of verbs with diminished lexical meaning and a nominal, describing a property of the subject, be removed from the concept of Compound Nominal Predicate and included into a new concept: “Combination of Verbal Predicate and Subject Complement”. Thus the term “Compound Nominal Predicate” will be reserved for combinations of the verb “sam” (resp. its synonyms “bada”, „bivam”, “predstavliavam”, “sastavliavam” and “iaviavam se”) and a nominal describing the entity denoted by the subject of the sentence. In all other instances of a verb and a nominal, describing the subject of the sentence, they will be considered a Verbal Predicate and a Subject Complement, which are secondary parts of the sentence.

Keywords: *Compound Nominal Predicate, Predicative, forms of the verb “sam”.*

В статията се прави преглед на съществуващите постановки относно същността на съставното именно сказуемо и на съчетанията от глаголно сказуемо и сказуемно определение. Тъй като при тях съществуват някои противоречия, тук се предлага съчетанията от тъй наречените глаголи с „отслабено“ или с „избледняло“ лексикално значение и име, което разкрива признак на предмета, назован от подлога, да се „извадят“ от понятието „съставно именно сказуемо“ и да се включат в понятието „съчетание от глаголно сказуемо и сказуемно определение“. Така съставно именно сказуемо ще има само при съчетанията от форма на глагола *съм* (респ. на неговите синоними *бъда*, *бивам*, *представлявам*, *съставлявам* и *явявам се*) и име, което означава признак на предмета, назован от подлога на изречението. Във всички останали случаи, при които е налице глаголна форма и име, което означава признак на предмета, назован от подлога на изречението, налице е глаголно сказуемо и сказуемно определение, което е второстепенна част на изречението.

Ключови думи: *сказуемно име, съставно именно сказуемо, сказуемно определение, форми на глагола съм.*

В една своя статия В. Кръстанова споделя тревогата си, че в учебниците за средния курс на нашето училище „понятието *сказуемно определение* не се интерпретира еднозначно. В едни от случаите сказуемното определение се разглежда като функционално зависима част от пълнозначни глаголи. В други случаи се застъпва становището, че сказуемното определение като синтактично явление може да образува синтактични конструкции както с пълнозначни, така и с непълнозначни глаголи, което силно размива (разредката моя – И.Н.) границите между именния компонент на съставното именно сказуемо (сказуемното име) и сказуемното определение“ (Кръстанова, 2001: ¼). Причината, която „силно размива границите между именния компонент на съставното именно сказуемо (сказуемното име) и сказуемното определение“ отдавна е известна, въпреки това промени в граматичната ни

---

¹ **Иван Недев** (Ivan Nedev) – д-р, проф. в Русенския университет „Ангел Кънчев“, филиал Силистра, inedev@uni_ruse.bg

литература не са настъпили. Известно е, че в ръководствата по български език са се утвърдили следните три положения за същността на съставното именно сказуемо и на сказуемното определение:

1. Съставно именно сказуемо е съчетание от форма на глагола *съм* (респ. на синонимите му *бъда, бивам*) и име, което означава признак на предмета², назован от подлога на изречението, напр.: *Затова пък те бяха царе на полето...* Елин Пелин.

2. Съставно именно сказуемо образуват и глаголите, които сами не могат да изпълнят ролята на сказуемо поради „отслабеното“ си или „избледнялото“ си лексикално значение; те винаги изискват употребата на име при тях, което означава признак на предмета, назован от подлога на изречението, напр.: *Само Елисавета оставаше равнодушна към всичко това*. Ем. Станев (глаголът *оставаше* изисква употребата на име „вдясно“ от него, за да се реализира като пълноценна част на изречението; без това име изречението не може да изпълни ролята си на нормално средство на словесното общуване, срв.: *Само Елисавета оставаше /.../ към всичко това*).

3. Глаголите, които са пълнозначни (пълноценни по отношение на лексикалното си значение), могат сами да изразят предикативност, затова не образуват съставно именно сказуемо с името „вдясно“ от тях, макар че то означава признак на предмета, назован от подлога. В такива случаи се приема, че глаголът изпълнява синтактичната функция на сказуемо, а името „вдясно“ от него се квалифицира като сказуемно определение, напр.: *Изведнъж овцете се разбягаха подплашени*. Елин Пелин (Кои се разбягаха? – *овцете*, подлог; Какви (изведнъж) се разбягаха овцете? – *подплашени*, сказуемно определение, пояснение на подлога *овцете*; неговата употреба не се изисква от глагола *сказуемо се разбягаха*, срв. с нормалния вариант на изречението *Изведнъж овцете се разбягаха /.../*). Като сказуемно определение се квалифицира и името, което означава признак на предмет, назован от прякото допълнение – независимо от това дали употребата му се изисква, или не се изисква от глагола *сказуемо*, напр.: *На жените поднасят цветна лимонада, бира на мъжете. Но още при втората чаша те не могат да издържат, намират това питие за безвкусно и блудкаво*. Й. Йовков (Какво (шо) намират? – *(това) питие*, пряко допълнение; За какво намират (това) питие? – *за безвкусно и блудкаво*, сказуемни определения към допълнението *питие*; тези сказуемни определения имат задължителна употреба, срв. с дефектния вариант на изречението: *... намират това питие /.../*); *И тоя път султанът не остави Ранка сама*. Й. Йовков (Кого (и тоя път) султанът не остави? – *Ранка*, пряко допълнение; Каква не остави (и тоя път) султанът Ранка? – *сама*, сказуемно определение, пояснение на прякото допълнение *Ранка*; сказуемното определение *сама* има незадължителна (факултативна) употреба, срв. с нормалния вариант на изречението *И тоя път султанът не остави Ранка /.../*).

Така формулирано гледището за същността на именния компонент на съставното именно сказуемо и на сказуемното определение изглежда научно издържано, вярно отразяващо особеностите на споменатите елементи на изречението (на именния компонент на съставното именно сказуемо и на сказуемното определение). Но всичко това е само на пръв поглед. Оказва се, че в тази постановка има нерешени въпроси. Върху тях ще спрем вниманието си, като потърсим изход от съществуващите затруднения.

1. За същността на съставното именно сказуемо

Обект на вниманието ни тук ще бъдат особеностите на съставното именно сказуемо. Интересува ни същността му и неговото изразяване. Но преди това ще си припомним някои особености на всички видове съставни сказуеми в българския език. Известно е, че когато се разкрива същността на съставните сказуеми (независимо от това дали са глаголни, или именни), се излиза от следното основно

² Тук и по-нататък със съществителното име „предмет“ назоваваме всякаква същина, която може да бъде материална (*сграда, прозорец, маса, книга, лилица, роза, писател*) или нематериална (отвлечена, абстрактна), съществуваща в мислите на хората (*точност, намерение, щастие, почтеност, възможност*), респ. съществуваща във фикцията, т.е. във въображението, в измислицата (*самодива* 'митическо женско същество, което живее в горите и в планините', *русалка* 'самодива, която се появява в определена седмица през годината', *нимфа* 'жена полубожество' – в старогръцката митология, *караконджул* 'зъл нощен дух, който върлува по Коледа', *таласъм* също 'зъл нощен дух, който обаче битува във воденици, под мостове, край чешми'). „Прието е в граматиката всички тия неща да се наричат с една дума предмети, та затова казваме още, че съществителните имена са думи, които означават предмети“ (Андрейчин 1978: 82) (разредката е на автора).

положение: две или повече от две словоформи – едно действие, респ. състояние (при съставните глаголни сказуеми), или един признак на предмета, назован от подлога на изречението (при съставните именни сказуеми; тук изключваме случаите на съставно именно сказуемо, при които позицията на името се заема от редица имена, които функционират като еднородни части на изречението, разкривайки различни признаци на предмета, назован от подлога на изречението, напр.: *Тази вечер Витоша е тъй загадъчна и нежна / като теменужен остров в лунносребърни води.* Хр. Смирненски). Ще направим някои разяснения във връзка с изразената мисъл. В изречението *Всеки ден се налагаше да се изкачва по криви и стръмни улички...* (Ем. Станев) подчертаните две словоформи (*се налагаше* и *се изкачва*, които се свързват помежду си чрез езиковия елемент *да*) изпълняват ролята на една синтактична цялост – на сказуемо, което в синтактичната литература се определя като съставно глаголно. Макар на брой да са две, тези словоформи означават едно действие, което се изразява чрез втората словоформа – *се изкачва*. Първата словоформа *се налагаше* не означава действие; нейната употреба се определя от желанието на автора на изказването да изкаже необходимост от извършването на действието, означено с втората глаголна форма – *се изкачва* (чрез словоформата *се налагаше* това действие се представя като необходимо). А в изречението *Васил Левски е образец на нравствена чистота* (Ив. Вазов) подчертаният участък (*е образец*) изпълнява синтактичната функция на съставно именно сказуемо, изградено от словоформата *е* (форма на глагола *съм*) и словоформата *образец*, която разкрива признак на лицето *Васил Левски*. Словоформата *е* не е носител на лексикално значение. Нейното предназначение е само да изрази граматическите показатели на сказуемото: време, лице, число, наклонение – сегашно време, трето лице, единствено число, изявително наклонение. Следователно, макар че е изразено чрез две словоформи – *е* и *образец*, сказуемото е носител на лексикалното значение само на едната от тях – на *образец*. В други случаи съставното глаголно сказуемо и съставното именно сказуемо могат да бъдат изградени от три (или повече от три) словоформи. И при тях сказуемото е носител на лексикалното значение на една от словоформите, напр.: *Друга комисия трябва да се земе да събира пари и продукти в подкрепа на стачната борба* (Л. Йорданов). Подчертаният участък на изречението (*трябва да се земе да събира*) е сложно съставно глаголно сказуемо, изградено от три словоформи (*трябва*, *се земе* и *събира*, които се свързват помежду си също чрез езиковия елемент *да*). Първата словоформа (*трябва*) означава необходимост от реализирането на това, което означава втората словоформа – *се земе*; тя пък, от своя страна, изразява начален момент на действието, означено с третата словоформа – (*да*) *събира*. Така първите две словоформи изразяват необходимост и начален момент на действието, означено с третата словоформа – (*да*) *събира*. Или: действието, изразено чрез словоформата *събира* е представено като необходимо (чрез словоформата *трябва*) в началния момент на извършването му (изразен чрез словоформата *се земе*). Подобно положение съществува и при сложното съставно именно сказуемо: три словоформи са носители на лексикалното значение на една словоформа. В първото просто изречение на конструкцията *Жена му продължаваше да бъде разсеяна и да живее с мислите си далеч от него* (Ем. Станев) подчертаният участък е сложно съставно именно сказуемо. И то е изградено от три словоформи: *продължаваше*, *бъде* и *разсеяна* (първата и втората словоформа се свързват помежду си също чрез езиковия елемент *да*). Въпреки тричленния си състав и това сказуемо е носител на лексикалното значение на една от словоформите – на словоформата *разсеяна*, която означава признак на лицето, назовано от подлога на изречението – *жена (му)*; първите две словоформи – *продължаваше* и *бъде* – означават продължаване на съществуването на признака, изразен чрез третата словоформа *разсеяна*.

Този анализ ни убеждава, че сказуемото на изречението, независимо от броя на словоформите, които го изграждат, е носител на лексикалното значение на една словоформа. Не е възможно сказуемото да е носител на лексикалните значения на две (или на повече от две) словоформи, както се твърди в различни ръководства по български език. Ще цитираме само две гледища: на Л. Андрейчин и на К. Попов: „Освен спомагателния глагол *съм* сказуемно определение могат да имат и някои други глаголи (непреходни), като *бивам*, *ставам*, *оставам*, *оказвам се*, *изглеждам*, *виждам се*, *наричам се*, *казвам се*, *именувам се* (които не се употребяват без сказуемно определение, освен ако им се вложи друг мисъл)... Изброените тук глаголи образуват заедно със сказуемното си определение съставно (разредката е на автора) сказуемо, понеже самостоятелно не се употребяват“ (Андрейчин 1978: 350).

Става ясно, че според Л. Андрейчин съставните сказуеми, образувани от посочените глаголи (тук изключваме глагола *бивам*) и сказуемно определение, образуват една част на изречението – съставно сказуемо, макар че такова съставно сказуемо е носител на две лексикални значения: едното на глаголната форма, а другото – на името „вдясно“ от нея (името разкрива признак на предмета, назован от подлога на изречението и се нарича сказуемно определение). В обема на понятието „сказуемно определение“ авторът включва и сказуемното име (т.е. не се прави разлика между сказуемно име, което е компонент на съставното именно сказуемо, и сказуемното определение, което е второстепенна част на изречението). Според К. Попов съществуват три групи глаголи, при които се употребява сказуемно определение. Тази триделба се определя от особености в лексикалното значение на глаголите, които реализират синтактичната връзка между подлога и словоформата, която означава признак на предмета, назован от подлога на изречението. Към първата група авторът отнася глагола *съм* (и някои от синонимите му *бъда* и *бивам*), който се отличава с най-висока степен на абстрактност и непълноценност по отношение на лексикалното си значение. *Съм* (респ. *бъда* и *бивам*) не може да изрази предикативност, затова винаги се свързва с име и чрез него разкрива признак на предмета, назован от подлога на изречението (Попов 1963: 119). Втората група глаголи, които образуват съставно именно сказуемо, са „*броя се, виждам се, викам се, зова се, излизам, изглеждам, именувам се...* и др. Тези глаголи не са изгубили лексикалното си значение, а само са го отслабили... Те сами обаче не могат да разкрият един признак на подлога, те са в лексикално отношение непълноценни, затова се свързват с едно име и заедно с него образуват съставно сказуемо с доминираща именна съставка“ (Попов 1963: 120). И третата група глаголи, които са „пълнозначни и пълноценни в лексикално отношение, могат да бъдат пояснени от сказуемно определение, но не образуват с него съставно именно сказуемо... Сказуемното определение при тях не е съставка на сказуемното, а е второстепенна част на изречението... Техният брой не е голям: *бродя, вървя, връщам се, заставам, завръщам се, израствам, изкачвам...* и др.“ (Попов 1963: 121).

В така изградената концепция за съставното именно сказуемо и за съчетанието от глагол сказуемо и сказуемно определение, изразена от К. Попов, усложнения създава втората група глаголи (тези, които „не са изгубили лексикалното си значение, а само са го отслабили“). За тях Ел. Георгиева отбелязва следното: „За разлика от гл. *съм*, на който се признава чисто копулна функция и който се определя като глагол с най-обобщено и отвлечено лексикално значение, глаголите от тази група се определят като полукопули (разредката моя – И.Н.) с отслабено лексикално значение. Общото между тях и глагола *съм* е това, че не могат да притежават пълноценна комуникативна значимост без наличието на име до тях, което да запълва лексикалната им непълноценност и да играе ролята на основен уплътнител на предикативното значение“ (Георгиева 1974: 412).

2. Затруднения, които поражда тезата за тъй наречените глаголи „полукопули“

Както вече стана дума, съставните сказуеми в българския език – глаголни и именни, са носители на едно лексикално значение (присъщо на една от словоформите), а синтактичните обединения от глаголи „полукопули“ (както ги нарича Ел. Георгиева) и име, означаващо признак на предмета, назован от подлога, обявявано по традиция за съставно именно сказуемо, е носител на две лексикални значения: първото е на глагола „полукопула“, и второто – на името „вдясно“ от него. Макар да се смята, че глаголите „полукопули“ са с „отслабено“ или с „избледняло“ лексикално значение, в тълковните речници при разкриване на лексикалното им значение никъде не се споменава за такава тяхна особеност. Ето как се обяснява в Речника на българския език лексикалното значение на два глагола – *изглеждам* и *показвам се*, квалифицирани като глаголи с „отслабено“ или с „избледняло“ лексикално значение: първият е посочен от Л. Андрейчин, а вторият – от К. Попов: **изглеждам** (със сказ. опред.) ’на вид, наглед съм някакъв’, напр.: *Тревата се зеленееше, поизмита от дъжда, самият път изглеждаше гладък и кафяв*. Й. Йовков (Речник 1990, Т. 6: 158); **показвам се** (обикн. със сказ. опред.) ’представям се някакъв, проявявам се като някакъв...’, напр.: *Стрина Венковица и тя се показваше весела и довольна, показваше се и честита*. Т. Г. Влайков (Речник 2008, Т. XIII: 167). И сега възниква въпросът: кое е особеното в лексикалното значение на тези глаголи? Както се разбира, няма нищо особено. Това са глаголи като всички глаголи: носители са на определени лексикални значения. Различието, което ги

„отделя“ от другите глаголи, е тяхната съчетаемост³ (назовавана в други изследвания с термина „валентност“⁴). Тези глаголи са носители на лексикално значение, което им „налага“ задължителна съчетаемост, изискваща „вдясно“ от тях да се употреби име, чието лексикално значение „характеризира“ в някакво отношение субекта на действието (т.е. предмета, назован от подлога на изречението), напр.: *Отгоре тютюневите ѝ коси изглеждаха отвеяни сред желязната джунгла*. Бл. Димитрова (Кои изглеждаха? – *тютюневите ѝ*) коси, подлог; Какви изглеждаха (тютюневите ѝ) коси? – *отвеяни; отвеяни* разкрива признак на предмета, назован от подлога на изречението (*тютюневите ѝ*) коси). А когато глаголът сказуемо е преходен, името може да разкрива признак не на предмета, назован от подлога на изречението, а на предмета, назован от прякото допълнение, напр.: *Хай освободи България, Рада Госпожина ще направим царица*. Ив. Вазов (Кого ще направим? – *Рада Госпожина*, пряко допълнение; Каква ще направим Рада Госпожина? – *царица; царица* разкрива признак не на предмета, назован от подлога на изречението (тук той би могъл да се изрази чрез личното местоимение *ние*), а на предмета, назован от прякото допълнение – *Рада Госпожина*)⁵.

Става ясно, че глаголите „полукопули“ всъщност са глаголи със задължителна съчетаемост, която изисква употребата на име (означаващо признак на предмет), без което те не могат да се реализират като пълноценни части на изречението. Още един пример: *Само че в такива случаи тя ставаше скъперница...* Елин Пелин (срв. *Само че в такива случаи тя ставаше* /.../); вижда се, че отстраняването на името *скъперница* превръща изречението в дефектно средство на словесното общуване – защото не е реализирана задължителната съчетаемост на глагола „полукопула“ *ставаше*). Освен глаголите „полукопули“ съществуват и други глаголи със задължителна съчетаемост, която изисква употребата на име, означаващо обаче не признак на предмет, а име, което назовава обект, пряко засегнат от действието, или някакво обстоятелство (при което се реализира действието). Отстраняването на името „вдясно“ от такива глаголи също превръща изречението в дефектно средство на словесното общуване, напр.: *Сега всеки би казал истината* Т. Тонев (срв. *Сега всеки би казал* /.../); *Аз мълчаливо излязох от стаята*. Л. Станев (срв. *Аз мълчаливо излязох* /.../). Подчертаните синтактични обединения в приведените примери (*би казал истината* и *излязох от стаята*) основателно се определят като съчетания от глагол сказуемо и второстепенна част на изречението – съответно *истината*, пряко допълнение (Какво (що) всеки би казал? – *истината*); и (*от*) *стаята*, обстоятелствено пояснение за място (Откъде аз мълчаливо излязох? – *от стаята*).

Такава е ситуацията и при синтактичните обединения от глаголи „полукопули“ и име, означаващо не обект или обстоятелство, а признак на предмет. Затова и те следва да получат квалификацията на съчетания от глагол сказуемо и второстепенна част на изречението. Но тук второстепенна част на изречението изпълнява синтактичната функция не на допълнение или на обстоятелствено пояснение, а на определение (разновидност на определението, която можем да наречем с известния термин в синтактичната литература „сказуемо определение“ – защото чрез сказуемото разкрива признак на предмета, назован от подлога или от прякото допълнение). Смятаме, че тук е мястото да приведем два цитата от Краткия валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език на М.

³ Термина „съчетаемост“ употребяваме със значението, което е дефинирано от Ст. Стоянов, а именно: „Под съчетаемост се разбират възможностите за правилно, нормално (по установен начин) общоприето съчетаване на определена дума с други думи в даден език“ (Стоянов 1979а: 120).

⁴ Ето как изразява гледището си за валентността М. Попова: „...ще приемем в най-общ смисъл под валентност (съчетаемост) да разбираме възможностите за съчетаване на думите с други думи при реализацията им в процеса на речта“ (Попова 1987: 13).

⁵ В редки случаи името, което задължително се употребява „вдясно“ от глагола сказуемо, разкрива признак не на обекта, означен с пряко допълнение, а на обекта, означен с непряко допълнение. Такова име се среща при сказуемо, изразено чрез форма на глагола *казвам* или на неговия синоним *викам*, напр.: *До него седеше турски друг един момък на възраст до трийсет години, комуто казваха Хаджият*. Ив. Вазов (*комуто* – непряко допълнение); *На такива вирове им викат леви*. А. Дончев (*на вирове* – непряко допълнение, удвоено чрез краткото дателно местоимение *им*). Такова име (което означава признак на предмет, означен с непряко допълнение) често се среща в битово-разговорната реч при формите на глаголите *говоря*, *вярвам*, *съветвам се*, *подмазвам се*, *извинявам се*, *боя се*, *стирам се* и др. Пред името се употребява предлогът *като* в съчетание с някой от предлозите *за*, *с*, *на* и др. (Деянова 1982: 70), напр.: *Говориш за него като за враг; С него се съветвам като с близък човек; Подмазваш ѝ се като на по-влиятелна*.

Попова: 1. „Някои думи могат да се реализират в речта както самостоятелно – без да влизат във връзка със зависими от тях в синтактично отношение думи, така и в съчетание със синтактично зависими от тях думи, например глаголът *спя*: *Спя. Той спи. Той спа два часа...* Други думи не могат да се реализират самостоятелно в речта, а винаги се появяват със зависими от тях думи. Например глаголът *завися* се реализира винаги чрез връзката с друга дума и предлога *от*: *завися от някого/от нещо*. Същевременно е възможно съчетаването му и с други, зависими от него думи, които обаче не влизат в постоянното му обкръжение, например: *Сега вече всичко ще зависи от Труфчев (Л. Станев)*“ (Попова 1987: 11– 12); 2. „Ако приемем, че глаголите, които образуват съставно именно сказуемо, имат избледняло или непълноценно лексикално значение, би следвало да смятаме, че всички глаголи със задължителна валентност са с избледняло или непълноценно лексикално значение“ (Попова 1987: 14). Цитираните разсъждения потвърждават гледището, че тъй наречените глаголи „полукопули“, не са с „отслабено“ или с „избледняло“ лексикално значение, а са обикновени глаголи със задължителна съчетаемост, която изисква „вдясно“ от тях да се назове име, означаващо признак на предмета, назован от подлога или от прякото допълнение.

3. За термините „предикатив“, „сказуемо име“ и „сказуемо определение“

Именният компонент на съставното именно сказуемо за първи път е назован с термина „предикатив“ в академичната Граматика на съвременния български книжовен език: „Спомагателният глагол *съм* изпълнява служба на предикативна връзка, която свързва подлога с предикативното име, което се нарича предикатив...“ (Граматика 1983: 135) (разредката е в цит. опус). Според нас този термин не е удобен поради следната причина. Известно е, че квалификацията на подчинените изречения в структурата на сложните съставни изречения се изгражда въз основа на аналогията, която съществува между техните синтактични функции и функциите на частите на простото изречение. Ако подчиненото изречение изпълнява синтактична функция, която е аналогична на синтактичната функция на подлога в простото изречение, подчиненото изречение се квалифицира като подчинено подложно, напр.: *Душата разбира, който душа има...* (Ив. Генчев: *Кой душата разбира? – който душа има*, подчинено подложно изречение). Ако подчиненото изречение изпълнява синтактична функция, която е аналогична на синтактичната функция на допълнение (пряко или непряко) в простото изречение, подчиненото изречение се квалифицира като подчинено допълнително, напр.: *Исперих едва сега забеляза, че там имаше набързо скована маса*. Ц. Родев: *Какво (шо) Исперих едва сега забеляза? – че там имаше набързо скована маса*, подчинено допълнително изречение, в синтактичната функция на пряко допълнение; *Навред из пръснатите наблизко и далече околни села и колиби хората вярват, че от върха на тия скали се вижда краят на Бяло море, в което вечер се къпе слънцето*. Елин Пелин: *В какво (в шо) хората (навред из пръснатите наблизко и далече околни села и колиби) вярват? – че от върха на тия скали се вижда краят на Бяло море*, подчинено допълнително изречение, в синтактичната функция на непряко допълнение. Ако подчиненото изречение изпълнява синтактична функция, която е аналогична на синтактичната функция на обстоятелствено пояснение в простото изречение, подчиненото изречение се квалифицира като подчинено обстоятелствено, напр.: *Тя следеше живота му, откъдето ѝ беше удобно...* Д. Талев: *Откъде тя следеше живота (му)? – откъдето ѝ беше удобно*, подчинено обстоятелствено изречение за място; *Трябва да поспрем тука, додето мине бурята*. Ив. Вазов: *Докога трябва да поспрем (тука)? – додето мине бурята*, подчинено обстоятелствено изречение за време) и т.н. Как трябва да се нарича подчиненото изречение, което изпълнява ролята на предикатива (т.е. на именния компонент на съставното именно сказуемо) в следното изречение: *Лесното е да седнеш на завет зад гърба ми*. Бл. Димитрова: *Кое е лесното? – да седнеш на завет зад гърба ми*, срв. *Лесното е сядането на завет зад гърба ми*, където *сядането на завет зад гърба ми* е предикатив, разширен. Вижда се, че *да седнеш на завет зад гърба ми* заема позицията на предикатива *сядането на завет зад гърба ми* и изпълнява неговата роля. Редно е, щом подчиненото изречение изпълнява ролята на предикатив, да се нарича подчинено предикативно изречение (обръщаме специално внимание на словосъчетанието „предикативно изречение“!). Известно е, че „предикативността е основен структурен признак на изречението. Без наличието на предикативност не може да има изречение“ (Стоянов 1979b: 18). Изразеното твърдение се отнася и за подчинените изречения. И при тях предикативността е основен структурен признак. Следователно всяко подчинено изречение е предикативно. Затова смятаме, че наименованието „подчинени предикативни изречения“ не разграничава разглеждания вид

подчинени изречения от другите видове подчинени изречения. Защото всички подчинени изречения всъщност са предикативни. Според нас терминът предикатив като наименование на именния компонент на съставното именно сказуемо трябва да се изостави. Вместо него можем да употребяваме термина „сказуемно име“. Този термин е употребен от К. Попов в университетския му труд *Съвременен български език. Синтаксис: „Глаголът съм в българския език... е следователно връзка, копула, граматически показател, а сказуемното име (разредката моя – И.Н.) е семантичното ядро на сказуемното. То означава подлогъв признак, който става актуален във времето чрез глагола съм“* (Попов 1963: 120). След като приемем да наричаме именния компонент на съставното именно сказуемо сказуемно име, без затруднение можем да приемем и термина „подчинени сказуемноименни изречения“ като наименование на подчинените изречения, които изпълняват неговата роля в простото изречение⁶.

Терминът „подчинени сказуемноименни изречения“ не е самотен в българския синтаксис по отношение на своята структура. Той е изграден по подобие на термина „подчинени сказуемноопределителни изречения“. Както вече споменахме в последната (6-а по ред) бележка под линия, с него по традиция се назовават подчинени изречения, които изпълняват ролята на „предикатив“ или синтактичната функция на сказуемно определение (независимо от това, дали сказуемното определение пояснява подлога или прякото допълнение – в простото изречение), напр.: *Само ние се намерихме да освобождаваме българското царство*. Ив. Вазов: *Кои се намерихме? – ние, подлог; Какви се намерихме (само) ние? – да освобождаваме българското царство*, подчинено сказуемноопределително изречение, пояснение на подлога *ние*; *Чуваше гласа ѝ да звучи в самата му душа*. Ем. Станев: *Какво (що) чуваше? – гласа (ѝ), пряко допълнение; Какъв чуваше гласа ѝ? – да звучи в самата му душа*, подчинено сказуемноопределително изречение, пояснение на прякото допълнение – *гласа (ѝ)*). Както терминът „подчинени сказуемноопределителни изречения“ е свързан по произход с термина „сказуемно определение“ и не предизвиква възражения, а се приема за сполучливо название на определен вид подчинени изречения, така и терминът „подчинени сказуемноименни изречения“ е свързан по произход с термина „сказуемно име“ и би трябвало да не предизвиква възражения, а да се приеме като сполучливо название на един вид подчинени изречения, напр.: *Сега майка ти се превръща в дете. То е, което се нуждае от твоята майчина грижа*. Бл. Димитрова (Кое е то? – *което се нуждае от твоята майчина грижа*, срв. със сказуемното име в простото изречение: *...То е нуждаещото се от твоята майчина грижа*, където *нуждаещото се (от твоята майчина грижа)* изпълнява ролята на сказуемно име в съставното именно сказуемо *е нуждаещото се*). Става ясно, че подчиненото сказуемноименно изречение заема синтактичната позиция на сказуемното име в съставното именно сказуемо и като него разкрива признак на предмета, назован от подлога. Позицията на сказуемното име може да се заеме от две или повече от две подчинени сказуемноименни изречения, свързани помежду си по принципа на съчинението (чрез изброителна интонация⁷ или чрез съчинителен съюз), напр. *Лалю тогава каза: „Важното е да слушаш началството, да козируваш добре, да*

⁶ В ръководствата по съвременен български език подчинените изречения, които изпълняват ролята на сказуемно име, и подчинените изречения, които изпълняват синтактична функция на сказуемно определение, неоснователно се обединяват в една група подчинени изречения, които се назовават с термина „подчинени сказуемноопределителни изречения“. Така се пренебрегва фактът, че подчинените изречения, които изпълняват ролята на сказуемно име, изпълняват ролята на компонент на сказуемното – което е главна част на изречението, а подчинените изречения, които изпълняват синтактична функция на сказуемно определение, изпълняват ролята на разновидност на определението, наречена сказуемно определение – което е второстепенна част на изречението. Ето какво определение на подчиненото сказуемноопределително изречение намираме в академичната Граматика на съвременния български книжовен език (том III): „Подчинено изречение, което замества предикатива или сказуемното определение и разкрива признаци на подлога или на допълнението в главното изречение, се нарича сказуемноопределително (разредката моя – И.Н.). То се явява като предикатив или сказуемно определение с разширен състав и със същите смислови и синтактични функции“ (Граматика 1983: 325).

⁷ С термина „изброителна интонация“ назоваваме интонацията на компоненти на простото изречение или прости изречения в състава на сложното изречение, които се свързват помежду си без помощта на езиково средство, същевременно се изговарят с еднаква тоналност и със значителни паузи между тях: *Вечерята ще бъде сух хлябец, сирене, пиперки, лук*. Елин Пелин; *Надвечер падна едър, прохладен дъжд. Дърветата напрацяха от роса, // земята омекна, // реката потече мътна от пороите, // селото замръкна мокро*. А. Каралийчев. Тази интонация наричаме изброителна, тъй като е присъща на изрази, чрез които се изброяват същини, срв. *Детето броеше и шепнеше: един молив, два молива, три молива...*

изглеждаш скромен, сериозен и дисциплиниран“ . М. Семов (Кое е важното? – да слушаш началството, да козируваш добре, да изглеждаш скромен, сериозен и дисциплиниран, подчинени сказуемноименни изречения, свързани помежду си чрез изброителна интонация); *Желанието ми е да намеря сянка и да се подслоня под нея*. Ст. Чилингиров (Кое е желанието ми? – да намеря сянка и да се подслоня под нея, подчинени сказуемноименни изречения, свързани помежду си чрез съчинителен съюз).

Забележка. За термина „сказуемно определение“ е необходимо да бъдат направени някои допълнителни пояснения. В съчетанието на двете словоформи, от които се изгражда този термин, е налице известна условност. Поначало сказуемното не може да има като пояснение каквото и да е определение. Определението е част на изречението, която пояснява друга част на изречението, изразена чрез съществително име (респ. чрез заместник на съществително име). В синтактичната литература с термина „сказуемно определение“ се означава определение, което пояснява част на изречението, която е изразена чрез съществително име (или чрез заместник на съществително име), но връзката между двете части на изречението не се осъществява директно (атрибутивно), а посредством сказуемното. Реално лексикалното значение на термина „сказуемно определение“ би могло да се изрази по следния начин: ’определение, което синтактично се свързва с поясненото от него съществително име (респ. с пояснения от него заместник на съществително име) чрез сказуемното’⁸ – без оглед на това дали сказуемното е изразено чрез форма на глагол със задължителна, или с незадължителна съчетаемост, без оглед и на това дали поясненото съществително име (респ. поясненият от него заместник на съществително име) изпълнява синтактичната функция на подлог, или на пряко допълнение. За илюстрация ще приведем само два примера на сказуемно определение: пояснение на подлога: *Аз се спрях на пътя, обезсилен от сладка умора* (Елин Пелин): Кой се спря (на пътя)? – аз, подлог; Какъв се спрях (на пътя) аз? – обезсилен (от сладка умора), сказуемно определение; пояснение на прякото допълнение: *И по-уверен беше Индже в себе си, когато тя беше с него, и по-силна усещаше ръката си*. Й. Йовков (Какво (що) усещаше (Индже)? – ръката (си), пряко допълнение; Каква усещаше ръката си (Индже)? – по-силна, сказуемно определение).

4. Изразяването на сказуемното име и на сказуемното определение

Тъй като частите на речта, чрез които се изразяват сказуемното име и сказуемното определение, се отличават с голямо разнообразие, ще се опитаме да разкрием основните случаи на изразяването им – с оглед в учебната практика лесно да се разпознават и осмислят. Но преди това ще отговорим на въпроса: коя е общата особеност на различните части на речта, която им дава възможност да изпълнят ролята на сказуемно име и на сказуемно определение? Отговорът е: това е лексикалното им значение; то се осмисля като признак (качество, свойство, отличителна черта) на предмет. Смятаме, че тук е мястото, където можем да представим и кратко разсъждение относно ролята на словоформата *необходима* (форма на прилагателното име *необходим* за женски род, единствено число) в следните две изречения, извлечени от печата: 1. *Необходима е национална доктрина за икономическото развитие на България*; 2. *Фани Хорн му е станала необходима* (на монаха – И.Н.), *но не само за болницата. Тя му е необходима и за мъжа, който битува в него*. В първото изречение словоформата *необходима* се осмисля като означаваща признак на предмета, назован от подлога (*национална доктрина (за икономическото развитие на България)*), посредством глаголна форма – *е* (трето лице, единствено число, сегашно време на глагола *съм*, изявително наклонение). Взета заедно с тази глаголна форма, словоформата *необходима* образува съставно именно сказуемо – *необходима е*, в което *необходима* изпълнява ролята на сказуемно име, а *е* – на глаголен компонент на съставно именно сказуемо, т.е. на копула. И във второто изречение словоформата *необходима* се осмисля като означаваща признак на предмета, назован от подлога, т.е. на лицето *Фани Хорн*, също посредством глаголна форма – *е станала* (трето лице, единствено число, минало неопределено време на глагола *стана*, изявително наклонение). Но, взета заедно с тази глаголна форма, словоформата *необходима* не образува съставно именно сказуемо, а словосъчетание, изградено от глаголното сказуемо *е станала*

⁸ Затова приемаме за съвсем основателно становището на П. Радева, че този вид второстепенна част на изречението „може да се нарече **чрезсказуемно определение**“ (Радева 1997: 99) (ошрифтяването е на П. Радева).

и сказуемното определение *необходима* – е станала *необходима* (макар че глаголната форма *е станала* според традиционната концепция за глаголите с „отслабено“ или с „избледняло“ лексикално значение, взета заедно със словоформата *необходима*, би трябвало да се квалифицира не като словосъчетание, образувано от глагол сказуемо и сказуемно определение, а като съставно именно сказуемо).

Този кратък анализ показва, че една и съща лексема, означаваща признак на предмет, може да изпълни ролята както на сказуемно име, така и ролята на самостоятелна част на изречението – на сказуемно определение. Коя от тези роли ще изпълни, зависи от глаголната форма, която „застава“ между нея и поясненото съществително име (респ. пояснения заместник на съществително име) в синтактичната функция на подлог. Когато е форма на глагола *съм* (в други случаи – на негов синоним: *бъда*, *бивам*, *представявам*, *съставявам*, *явявам се*), лексемата, означаваща признак на предмет, взета заедно с форма на някой от току-що споменатите глаголи, образува съставно именно сказуемо. Но когато е форма на друг глагол, тази лексема образува словосъчетание, което е изградено от глаголно сказуемо и сказуемно определение (пояснение на подлога в изречението).

И така:

Сказуемното име и сказуемното определение се изразяват:

1. чрез прилагателно име, напр.:

а) изразяване на сказуемното име: *Тръгни по пътя за морето, ако искаш. Залезът **ще е прекрасен***. Хр. Калчев;

б) изразяване на сказуемното определение: *Тогавя техният меден ек се разнасяше от камбана-нарията **звучен, сладък, тържествен**, сякаш слизаше от небето, разстиляше се на широки вълни, падаше над селата, подемаше душите към бога...* Елин Пелин.

2. чрез съществително име, напр.:

а) изразяване на сказуемното име: *Люцкан **беше сирак** и преживяваше при гостилничаря дядо Руси...* Й. Йовков; *Тук ти **си като господар***. Г. Караславов;

б) изразяване на сказуемното определение: *Помина се зет му и Шакире остана **вдовица***. *Тя се върна при Сали Яшар*. Й. Йовков; *Татко Пиер го определи **като** предпазлив и студен **хитрец***. Д. Димов.

3. чрез местоимение, напр.:

а) изразяване на сказуемното име: – *Трите заешки кожи нали прихванахме за дела от бялката. – Бялката **беше моя**, Доне*. Елин Пелин; *Положително не се знае дали тези песни **са** наистина **негови**, или от някой друг неизвестен поет*. П. П. Славейков;

б) изразяване на сказуемното определение: *Трябва да ти кажа и това, че войската стана **наша***. *Сяко съпротивление е безполезно...* Л. Каравелов; *И мислите му бяха като необуздани коне, които преупскаха към бъдещето, в което той виждаше Цвета **като негова**, както бяха негови сега толкова ниви и ливади*. Елин Пелин.

4. чрез причастие, което е адективирана част на речта⁹, напр.:

а) изразяване на сказуемното име: *Тъй като съм със суха коса, мога да кажа, че тази четка **е щадяща** и не изсушава косата допълнително*. Из печата; *Нямам причина да съм **наведен**, още повече че гледам отвън и отдалече*. Из печата; *Накрая на гората, закрит до пояса от драките, стоеше малко старче*. *Познах Киро*. *Два пъти повече **беше остарял**, два пъти повече **беше отпаднал**...* Й. Йовков;

б) изразяване на сказуемното определение: *Няколко момента от живота на Райко Жинзифов се оказват **решаващи** в неговия граждански и творчески път*. Д. Леков; *Там поне веднъж през седмицата отиваше и Йовков...* *От това кафененце той се връщаше **окрилен** и пишеше своите*

⁹ Макар да е известно, ще припомним, че с термина „адективирана част на речта“ е прието да се нарича част на речта, която не е прилагателно име, но е преминала в категорията на прилагателните имена, т.е. превърнала се е в част на речта, която означава признак на предмет (назован от съществително име, респ. от заместник на съществително име). Подобно на прилагателните имена адективираната част на речта няма собствен граматически род и собствено граматическо число, а приема граматическия род и граматическото число на поясненото съществително име (респ. на пояснения заместник на съществително име), напр.: *изгнил* – минало свършено деятелно причастие от глагола *изгнйа*, което изпълнява ролята на прилагателно име: *изгнйли дървета* (срв. Попова, Попов, Петкова, Симеонова, Христова 2009: 26).

разкази. Н. Лилиев; – *Да заведем и тези нещастни у дома – каза Стоян, като показа с пръст двете жени, които като замръзнали стояха на местата си.* В. Друмев.

Забележка. Адективираните минали страдателни причастия и миналите свършени деятелни причастия са носители на редица признаци, някои от които са: а) могат да бъдат употребени в сравнителна или в превъзходна степен (напр.: *Немският език е най-разпространен в Швейцария, но не в литературния си вариант, а по-скоро като диалект, превърнал се в швейцарски език.* Из печата, срв. *Немският език е по-разпространен в Швейцария...*; б) „допускат“ да бъдат пояснени от наречията за количество и степен *малко, доста, много* или от показателното местоимение за количество и степен *толкова* (напр.: *Детето е много изтощено, а в такива случаи хининът докарва разпадане на червените кръвни телца.* Д. Димов; *Голямата липова кутия е потъмняла от времето и от бърсане.* Л. Михайлова, срв. с възможните варианти: *Голямата липова кутия е малко потъмняла от времето и от бърсане; Голямата липова кутия е доста потъмняла от времето и от бърсане; Голямата липова кутия е много потъмняла от времето и от бърсане; Голямата липова кутия е толкова потъмняла от времето и от бърсане*); в) „приемат“ да се реализират в свързаната реч като съставки на редица от еднородни части на изречението, някои от които са изразени чрез прилагателно име или чрез друга част на речта, която означава признак, напр.: *Тревата беше чиста, топла, огряна от слънцето.* Й. Йовков (*чиста и топла* – прилагателни имена; *огряна* – минало страдателно причастие от глагола *огрея*); *Горе, по върховете на дървото, листата бяха повехнали, сгърчени и сухи.* Й. Йовков (*повехнали* – минало свършено деятелно причастие от глагола *повехна*; *сгърчени* – адективирано минало страдателно причастие от глагола *сгърча*); *сухи* – прилагателно име).

5. чрез числително име, напр.:

а) изразяване на сказуемното име: *За него две и две невинаги са четири.* Н. Станева; *Сам той се вижда, че не е първият. Нещо го е променило, нещо трябва да е станало с него.* Ц. Церковски;

б) изразяване на сказуемното определение: *Той дойде следобед. Целуна ръка на майка ми и поиска разрешение да излезем... Аз не чух какво му отговори тя, защото тръгнах първа надолу по стълбите.* Кл. Цачев.

6. чрез фразеологично словосъчетание, напр.:

а) изразяване на сказуемното име: *Те бяха уверени, че това именно така трябва да бъде – че партизаните са кръв от тяхната кръв и плът от тяхната плът.* Сл. Трънски¹⁰;

б) изразяване на сказуемното определение: – *Има ли да кажеш още нещо? – попита Калюфер. – Нямам. Ето ти Бояна, предавам ти я с пръст непобутната.* М. Марчевски.

Правописна бележка. Когато е необходимо да се членува, сказуемното име приема пълния член, ако е изразено чрез съществително име от мъжки род, напр.: *Едничкото нещо, що го отличаваше от истинските селяни, беше револверът, който една опитна ръка можеше лесно да напипа отзад под кожуха му.* Ив. Вазов (*револверът* е сказуемно име, изразено чрез съществително име от мъжки род). Сказуемното име се членува с пълен член и когато е изразено чрез част на речта, която се мени по род, употребена с формата си за мъжки род, напр.: *Най-големият беше Божан, по него идеше Петър...* Елин Пелин (*най-големият* е сказуемно име, изразено чрез прилагателно име, употребено с формата си за мъжки род). Ако сказуемното име, което е изразено чрез съществително име от мъжки род, има пояснение – съгласувано определение или приложение, пълният член се приема не от сказуемното име, а от пояснението, напр.: *В този миг аз бях най-щастливият човек на света.* А. Каралийчев (*най-щастливият* е съгласувано определение, пояснение на сказуемното име *човек*); *Това е фелдфебелът Буцов.* Й. Йовков (*фелдфебелът* е приложение, пояснение на сказуемното име *Буцов*).

5. За един структурен аналог на съставните именни сказуеми

Група съставни сказуеми, чрез които се дава израз на състояние (не на действие, не на признак, а на състояние) на предмета, назован от подлога на изречението, се изграждат по аналогия на съставното именно сказуемо. Различията между тях и съставното именно сказуемо се състои в това, че в позицията

¹⁰ Съвсем редки са случаите, при които ролята на сказуемното име се изпълнява от цяло изречение, т.е. случаите, при които сказуемното име се изразява чрез цяло изречение, напр.: *Тази откопана истина е „Първо градиш име и после то започва да работи за тебе“.* Из печата.

на сказуемното име „влиза“ не име (или заместник на име), а наречие – като *добре, зле, нащрек, наред, квит, контра, гроги, кукуряк* или израз, образуван от предлог и наречие като *в ажур, от вчера, като преди* и др., напр.: *Напоследък дядо Недко не беше твърде добре.* Й. Йовков; *Нататък гледа и Люцкан. Но той е зле.* Й. Йовков; *На двеста метра оттук имаше румънски пост. Възрастните ни плашеха, че ако добитъкът мине оттатък, румънците ще го отвлечат, и ние винаги бяхме нащрек.* Ив. Петров; *Може Васил, мъжа ѝ, да го няма, но като е Панко тука, всичко в чифлика ще си бъде наред.* Й. Йовков; – *А сега вуйчо ти не иска и да чуе за тебе... – завърши не без огорчение бай Михаил. – Е, значи сме квит... – каза Бенко. – И аз не искам да чуя за него...* Ал. Бабек; *Винаги съм бил контра, откак се помня, и цял живот ще бъда, дума да не става...* Ем. Станев; *Толкова много работих днес, гроги съм.* Речник на българския език. Т. III. С. 1981, с. 401; – *Махмурлия ли си? – Кукуряк съм. Да почваме работа.* Речник на българския език. Т. 8. С., 1995, с. 343; – *Да не са те начели? – попита той сдържано. – Не, всичко си беше в ажур. И въпреки това уволниха ме.* П. Вежинов; *Кушеви не са от вчера, не е в характера ни да се предаваме.* Г. Атанасов; *Никой не беше влизал... и всичко беше като преди.* Д. Талев¹¹. Тези съставни сказуеми бихме могли да назовем с термина „съставни наречни сказуеми“. Налице е основание към тях да отнесем случаите, при които позицията на сказуемното име се заема от фразеологизма *не съм в ред* (чрез него се изразява състояние: той е носител на лексикалното значение 'не съм напълно добре, затова не мога да разсъждавам нормално'), напр.: *Така, докато един ден не чух зад гърба си: „Тоя май не е в ред. Има му нещо“.* Като че ме попариха... Д. Дамянов.

Забележка. Често формите на глагола *съм* се свързват с елементи на изречението, които изпълняват синтактичната функция на непряко допълнение или на обстоятелствено пояснение, напр.: *Там всичко може, другарко, цяла София е с нас.* А. Страшимиров (С кого е цяла София – с нас, непряко допълнение); *Карафеиз премина непроходимите планини, провря се през тъмните мълчаливи гори като вълк и още на пладне беше в царството на Синапа.* Л. Стоянов (Къде беше още на пладне (Карафеиз)? – в царството (на Синапа), обстоятелствено пояснение, разширено). В такива случаи формите на глагола *съм* изпълняват синтактичната функция на просто глаголно сказуемо. Те не са лишени от лексикално значение: в различните изречения се „зареждат“ с различно лексикално значение, което е близко до лексикалното значение на други глаголи, „подказано“ от езиковото им обкръжение, напр.: *Понякога най-голямото разстояние е между слетите ръце.* Бл. Димитрова, срв. приблизително: *Понякога най-голямото разстояние се намира между слетите ръце; И аз съм от село, но вече години живея в града...* Б. Митов, срв. приблизително: *И аз произхождам от село, но вече години живея в града...; Една радост бе за Стоила: да си спомня кое число е от Димитровден и каква работа съответства на него.* Й. Йовков, срв. приблизително: *Една радост съществуваше за Стоила: да си спомня кое число е от Димитровден и каква работа съответства на него.*

6. Обобщение

Разкритите мисли в изложението ни дотук относно съставното именно сказуемо и словосъчетанията от глагол сказуемо и сказуемно определение обобщено можем да изразим, като основните положения „подредим“ в следната система:

1. Съставно именно сказуемо

Съставното именно сказуемо се образува от форма на глагола *съм* или на някой от синонимите му *бъда* и *бивам* и име, чието лексикално значение разкрива признак на предмета, назован от подлога на изречението, напр.: *Дяконът беше безстрашен до явно рискуване на живота.* Ив. Вазов; *Септември ще бъде май.* Гео Милев; *Когато работеше, той биваше сериозен, важен и като че нищо по-значително не съществуваше за него...* Д. Немиров. Формите на посочените глаголи са лишени от лексикално значение, поради което в много случаи могат да бъдат изпуснати, без това изпускане да води до смислова непълнота на изречението (Стоянов 1070: 16), напр.: *Няма здрав човек на света. Гледаш, тялото желязно, а душата гнила.* Елин Пелин (срв. ...Гледаш, тялото

¹¹ Някои от примерите в този раздел („За един структурен аналог на съставното именно сказуемо“) са заимствани от Краткия български синтаксис на Ст. Брезински (Брезински 1995: 128 – 132).

е желязно, а душата е гнила). Независимо от това, че не са носители на лексикално значение, тези форми не са лишени от граматически значения. Тяхното предназначение е граматически да оформят сказуемото, т.е. да разкрият информация за различните му граматически показатели: лице, число, време, наклонение, напр.: *Този вечер Цвета бе най-хубавата китка на хорото*. Елин Пелин. *Бе китка* е съставно именно сказуемо, в което формата на глагола *съм* – *бе* разкрива информация за следните граматически показатели на сказуемото: трето лице, единствено число, минало свършено време, изявително наклонение.

Ще добавим, че като глаголни компоненти на съставните именни сказуеми следва да бъдат признати и формите на глаголите *представявам*, *съставлявам* и *явявам се*, когато са употребени като синоними на формите на глагола *съм*, напр.: *В това време на масата им дойде тънък, висок мъж с малко плешива глава и свободни движения на човек, за когото барът представлява среда, в която се чувства отлично*. Д. Димов (срв. ...*за когото барът е среда, в която се чувства отлично*); *На три-четири места трябваше да газим тая река, която съставляваше най-голямата мъчността за ония наши другари, които нямаха коне*. З. Стоянов (срв. ... *която беше най-голямата мъчността за ония наши другари, които нямаха коне*); *Както се знае, слугините винаги се явяват разрешение на всичките несполуки в живота на господарите*. Г. П. Стаматов (срв. ...*слугините винаги са разрешение на всичките несполуки в живота на господарите*). Макар че са русизми, глаголите *представявам*, *съставлявам* и *явявам се* (когато са употребени като синоними на глагола *съм*) често се употребяват в битово-разговорната реч, представени от различните си форми, откъдето преминават в другите сфери на словесното общуване.

2. Словосъчетания, образувани от глагол сказуемо и сказуемно определение

Словосъчетанията, образувани от глагол сказуемо и сказуемно определение се образуват от форма на глагол (но не и от форма на глагола *съм*, респ. на синонимите му *бъда*, *бивам*, а също и на глаголите *представявам*, *съставлявам* и *явявам се*, употребени като синоними на формите на глагола *съм*) и част на речта, която означава признак на предмет. В зависимост от синтактичната функция на поясненото съществително име (респ. на пояснения заместник на съществително име) тези словосъчетания се обособяват в две групи: словосъчетания, образувани от глагол сказуемо и сказуемно определение, което пояснява подлога на изречението и словосъчетания, образувани от глагол сказуемо и сказуемно определение, което пояснява прякото допълнение в изречението.

Словосъчетания, образувани от глагол сказуемо и сказуемно определение, което пояснява подлога в изречението

От своя страна тези словосъчетания се разпределят в две подгрупи – според вида на съчетаемостта на глагола сказуемо:

а) със задължителна съчетаемост на глагола сказуемо, напр.: *Той притежаваше изкуството да постига всичко, но след успехите му постигнатото се оказваше недостатъчно*. Д. Димов (срв. с дефектния вариант на изречението: ...*но след успехите му постигнатото се оказваше /.../*);

б) с незадължителна съчетаемост на глагола сказуемо, напр.: *Колата водеше гологлав дядо Матей. Бялата му като сняг коса бе чорлава*. Елин Пелин (срв. с нормалния вариант на изречението: *Колата водеше /.../ дядо Матей...*);

Словосъчетания, образувани от глагол сказуемо и сказуемно определение, което пояснява прякото допълнение в изречението

От своя страна и тези словосъчетания се разпределят в две подгрупи – пак според съчетаемостта на глагола сказуемо:

а) със задължителна съчетаемост на глагола сказуемо, напр.: *Тя мисли го правеха мълчалив и, скрити в главата му, се разрастваха...* Елин Пелин (срв. с дефектния вариант на изречението: *Тя мисли го правеха /.../ и, скрити в главата му, се разрастваха...*);

б) с незадължителна съчетаемост на глагола сказуемо, напр.: *Халит ага, утре Цена роб ти я дарявам*. Ив. Вазов (срв. с нормалния вариант на изречението: *Халит ага, утре Цена /.../ ти я дарявам*).

Считаме, че разкритата система, в която са „разположени“ съставното именно сказуемо и словосъчетанията, образувани от глагол сказуемо и сказуемно определение внася необходимата яснота, която ще подпомогне усвояването на учебния материал по тези проблеми при работата по български език в училище.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1978:** Основна българска граматика. София: Наука и изкуство // **Andreychin 1978.** Osnovna balgarska gramatika. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Брезински 1995:** Кратък български синтаксис. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. // **Brezinski 1995:** Kratak balgarski sintaksis. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski“.
- Георгиева 1974:** Сказуемното определение като синтактична категория. В: В памет на професор Стойко Стойков. Езиковедски изследвания. София: Издателство на БАН. // **Georgieva 1974:** Skazuemното opredelenie kao sintaktichna kategoria. In: V pamet na profesor Stoyko Stoykov. Ezikovedski izsledvania. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Грамматика 1983:** Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. III. София: Издателство на БАН. // **Gramatika 1983:** Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. vol. III. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Деянова 1982:** Относно предикативното определение в български. В: Български език, кн. 1. // **Deyanova 1982:** Otnosno predikativното opredelenie v balgaski. In: Balgarski ezik, kn. 1.
- Кръстанова 2001:** За сказуемното определение и за родноезиковото обучение. Електронно списание LiterNet 19.08.2001, № 8 (21) (<http://liternet.bg/publish/3/vkrystanova/skazuemno.htm>). // **Krastanova 2001:** Za skazuemното opredelenie i za rodnoezikovoto obuchenie. Elektronno spisanie LiterNet 19.08.2001, № 8 (21) (<http://liternet.bg/publish/3/vkrystanova/skazuemno.htm>).
- Попов 1963:** Съвременен български език. Синтаксис. София: Наука и изкуство. // **Popov 1963:** Savremenен balgarski ezik. Sintaksis. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Попова 1987:** Кратък валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език. София: Издателство на БАН. // **Popova 1987:** Kratak valenten rechnik na glagolite v savremennia balgarski knizhoven ezik. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Попова, Попов, Петкова, Симеонова, Христова 2009:** Терминологичен речник по хуманитарни науки. София: Наука и изкуство. // **Popova, Popov, Petkova, Simeonova, Hristova 2009:** Terminologichen rechnik po humanitarni nauki. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Радева П. 1997:** Записки по синтаксис на съвременния български език (словосъчетание и просто изречение). Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. // **Radeva 1997:** Zapiski po sintaksis na savremennia balgarski ezik (slovosachetanie i prosto izrechenie). Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Речник 1990:** Речник на българския език 1990. Т. 6. София: Издателство на БАН. // **Rechnik 1990:** Rechnik na balgarskia ezik 1990. Vol. 6. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Речник 2008:** Речник на българския език 2008. Т. XIII. София: Издателство на БАН. // **Rechnik 2008:** Rechnik na balgarskia ezik 2008. Vol. XIII. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Стоянов 1970:** Изпускане на спомагателния глагол *съм* от съставни именни сказуеми. // Език и литература, кн. 4. // **Stoyanov 1970:** Izpuskane na spomagatelnia glagol sam ot sastavni imenni skazuemi. // Ezik i literatura, kn. 4.
- Стоянов 1979а:** За съчетаемостта на думите в българския език. В: Помагало по български синтаксис. София: Наука и изкуство. // **Stoyanov 1979a:** Za sachetaemostta na dumite v balgarskia ezik. In: Pomagalo po balgarski sintaksis. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Стоянов 1979б:** Същност и тълкуване на безглаголните показателни изречения в българския език. В: Помагало по български синтаксис. София: Наука и изкуство. // **Stoyanov 1979b:** Sashtnost i talkuvane na bezglagolnite pokazatelni izrechenia v balgarskia ezik. In: Pomagalo po balgarski sintaksis. Sofia: Nauka i izkustvo.